

pena græce est *diæ*, id est *causa forensis*, quæ apud iudicem agitur, lis, actio, iudicium, jus, sententia, pena, item justa vindicta; unde *diæ* a cœlis et graves. Quintas (*dies quæque mensis*), ait, *væto quia diæ cœles et graves*. In quinto enim aiunt furas obambulare *Juramentum vindicantes, quod contentio genuit demum perjuris*, Et Tibullus:

tes: unde Hesiodus in lib. II *Ergis*, vers. 54:

Quintas (*dies quæque mensis*), ait, *væto quia diæ cœles et graves*.

In quinto enim aiunt furas obambulare *Juramentum vindicantes, quod contentio genuit demum perjuris*,

Et Tibullus:

Ah miser, et si quis primo perjuriam celat,
Magna tamen tacitis pena venit pedibus.

Porro solent vindicta Dei maxime persequi perjuros, utpote lesi Numinis et nominis divini reos: hinc qui S. Antonium in testem invocando falsum jurant, solent ab eo sacro igne ferri.

olim in causa dubia reos mittebant ad oratorium S. Stephani, ut se juramento de crimine obiecto purgarent; ac si pejerabant, illico cœlitus castigabantur: idem de Oratorio S. Martini scribit Gregorius Turonensis, lib. VIII *Hist.* cap. XVI, ubi inter alia narrat, incendiarium quemdam incendium a se commissum negantem, et pejerantem in æde S. Martini ultricibus a cœlo flammis fuisse absumptum. Idem fiebat in Oratorio SS. Processi et Martiniani, de quibus ait S. Gregorius, hom. 32 in *Evang.*: « Ad extincta eorum corpora viventes regni veniunt et sanantur, perjuri veniunt et a demonio vexantur. » Et in Oratorio S. Felicis Nolensis, ad cuius Ecclesiam S. Augustinus, ut ipse refert epist. 137 ad *Hippom.*, misit Bonifacium presbyterum de crimine accusatum, ut se ibi per juramentum purgaret; et si reus esset, per solitam Dei vindictam se proderet. Additque S. Augustinus: « Nos novimus Mediolani apud memoriam sanctorum, ubi mirabiliter et terribiliter demones confitentur, furem quemdam, qui ad ejus locum venerat, ut falsum jurando deciperet, compulsus fuisse confiteri furtum, et quod abstulerat reddere. » Tale quoque fuit Oratorium S. Apollinaris Flavennæ, ubi Maximus de simonie criminis per juramentum se pargavit, teste S. Gregorio, lib. VII, epist. 7 et seq.; ac super omnes Basilica S. Petri, supra cuius corpus juramento se purgare solebant episcopi secleris accusati, teste S. Gregorio, lib. II, epist. 23, et lib. II, epist. 8. Idem experti sunt gentiles per idola sua juran-

tes: unde Hesiodus in lib. II *Ergis*, vers. 54: Quintas (*dies quæque mensis*), ait, *væto quia diæ cœles et graves*. In quinto enim aiunt furas obambulare *Juramentum vindicantes, quod contentio genuit demum perjuris*, Et Tibullus: Ah miser, et si quis primo perjuriam celat, Magna tamen tacitis pena venit pedibus. Vis exempla? accipe. Cleomenes, cum Argivis septem dierum pepigerat iudicium addito jurando; nocte dein tertia eos invasit mullosque occidit dicens, se pactum de diebus non de noctibus: ultio eum secuta est, nam et urbe, cuius gratia violarat conventa, frustratus est, eo quod mulieres detractis et templis eorum armis illum ultæ sunt: perinde quasi diis ipsis, quos contempserat penas de ipso sumentibus. Postremo versus in dementia, ipse sibi gladiolo quodam fodit et incidit corpus a talis usque ad loca villia, itaque vitam finit ridens et ore diducto. Agellanus barbaros qui iurjurandi religionem violassent laudare ac probare solebat dicens, illos nulla re magis Deos sibi infestos reddere, quam si sacrosanctum iurjurandum temere violarent: ita Elianus, lib. XIV *De varia hist.* Pericles Atheniensis amico roganti, u. pro se falsum diceret testimonium, cui adjunctum erat iurjurandum, hoc est perjurium, respondit: Se quidem amicum esse, sed usque ad aram; sentiens aliquosque gratificandum amicis, sed citra juramenti violationem. Denique S. Augustinus, lib. I *De Civit.* cap. XV, celebrat nobilissimum exemplum M. Attilii Reguli, qui captivus apud Carthaginenses ab his missus est Romam, ut ageret cum senatu de commutandis utrinque captivis, prius præstito per Deos juramento, ni id impetraret se ad eos rediturum. Cumque id non impetraret, imo ipsemet senatui hanc commutationem disuaderet, ut juramenti fidem servaret, ad Carthaginenses rediit, etiam si sciret se ab his exarnificandum, uti et factum est. Addit S. Augustinus alterum de Saguntinis in Hispania exemplum, qui ut fidem Romanis juratam servarent, vivi cremari maluerunt, quam urbem dedere Carthaginensibus.

Ex hisce omnibus, utsee quanta reverentia homini divino sit adhibenda, quamque veraciter, parce et circumspice Deus sit nominandus, et in testem invocandus: quod enim homini divino defertur, hoc Deo ipsi cuius est nomen defertur. Unde Ieremias, cap. X, vers. 6: « Non est, inquit, similis tui, Domine: magnus es tu, et magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te, o rex gentium? » Et *Daniel*, cap. III, vers. 32: « Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabilis et gloriosus et superexaltatus in secula; et benedictum nomen glorie tue, sanc-

tum et laudabile et superexaltatum in omnibus sæculis. » Et *Ecclesi.* cap. XXXIX, vers. 19: « Benedictio hominum in operibus suis, date nomini ejus magnificentiam. » Et *Psalmes*, *Psalm.* LXXI,

18: « Benedictus Dominus Deus Israel, qui fecit mirabilia solus, et benedictum nomen majestatis ejus in æternum, et replebitur majestate ejus omnis terra, fiat fiat. »

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prosequitur insectari idola et eorum figulos, sive idoloplastas; igitur initio gratias agit Deo, quod Israelitis ab idololatria paros castosque in sui fide et cultu conservavit; deinde vanitatem et fallaciam idolorum et ipsius eorum figulis coarguit.

1. Tu autem, Deus noster, suavis et verus es, patiens, et in misericordia disponens omnia. 2. Ctenim si peccaverimus, tui sumus, scientes magnitudinem tuam: et si non peccaverimus, scimus quoniam apud te sumus computati. 3. Nosse enim te, consummata justitia est: et scire justitiam, et virtutem tuam, radix est immortalitatis. 4. Non enim in errorem induxit nos hominum malæ artis excogitatio, nec umbra picturæ labor sine fructu, effigies sculpta per varios colores, 5. cuius aspectus insensato dat concupiscentiam, et diligit mortuus imaginis effigiem sine anima. 6. Malorum amatores, digni sunt qui spem habeant in talibus, et qui faciunt illos, et qui diligunt, et qui colunt. 7. Sed et figulus mollem terram præmens, laboriose fingit ad usus nostros unumquodque vas, et de eodem luto fingit quæ munda sunt in usum vasa, et similiter quæ his sunt contraria: horum autem vasorum quæ sit usus, iudex est figulus. 8. Et cum labore vana deum fingit de eodem luto: ille qui paulo ante de terra factus fuerat, et post pusillum reducit se, unde acceptus est, repetitus animæ debitum quam habebat. 9. Sed cura est illi, non quia laboraturus est, nec quoniam brevis illi vita est, sed conerclatur aurificibus et argentariis: sed et ærarios imitatur, et gloriam præfert, quoniam res supervacuas fingit. 10. Cinis est enim cor ejus, et terra supervacua spes illius, et luto vilior vita ejus: 11. quoniam ignoravit qui se finxit, et qui inspiravit illi animam quæ operatur, et qui insufflavit ei spiritum vitalem. 12. Sed et astimaverunt lusum esse vitam nostram, et conversationem vitæ compositam ad lucrum, et oportere undecumque etiam ex malo acquirere. 13. Hic enim ait se super omnes delinquere, qui ex terræ materia fragilia vasa, et sculptilia fingit. 14. Omnes enim insipientes, et infelices supra modum animæ superbi, sunt inimici populi tui, et imperantes illi: 15. quoniam omnia idola nationum deos astimaverunt, quibus neque oculorum usus est ad videndum, neque nares ad percipiendum spiritum, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad tractandum, sed et pedes eorum pigri ad ambulandum. 16. Homo enim fecit illos: et qui spiritum mutuatus est, is finxit illos. Nemo enim sibi similem homo poterit deum fingere. 17. Cum enim sit mortalis, mortuum flagit manibus iniquis. Melior enim est ipse his quos colit, quia ipse quidem vixit, cum esset mortalis, illi autem nunquam. 18. Sed et animalia miserrima colunt: insensata enim comparata his, illis sunt deteriora. 19. Sed nec aspectu aliquis ex his animalibus bona potest conspiciere. Effugerunt autem Dei laudem, et benedictionem ejus.

1. TU AUTEM, DEUS NOSTER, SUAVIS ET VERUS ES, PATIENS ET IN MISERICORDIA DISPONENS OMNIA. — Vatablus, tu autem, Deus noster, benignus et verus, et longa patientia (vel lenitate) misericordique qu-

ternas omnia. Pro *suavis*, græce est, *ἠσπής*, id est bonus, benignus, pius, humanus, facilis ad gratificandum, com.odus, clemens; item utilis, fructuosus, officiosus, egregius, strenuus: talis

fuit *Xpistus*, id est *Christus* noster, qui proinde a gentilibus vocabatur *Xpistus*, id est *Christus*, et christiani vocabantur *christiani*, quia erant benigni et benefici omnibus. Sensus est, q. d. idololatra colunt deos inutiles, imo maleficos : tales enim sunt demones, qui a magis invocati exitum operantur, ut eisdem majorem noxam, tum in corpore, tum in animo inferant; at Deus noster est utilissimus, æque ac benevolentissimus et beneficentissimus, qui nos omnibus bonis cumulat : gratulamur ergo nobis de tali Deo optimo maximo, quodque nos a diis pessimis liberarit : ita Cantacrenus, qui notat esse anthesin inter Deum et idola, qualem assignavi.

TE AUTEM, DEUS NOSTER, SUAVIS ET VERUS ES, PATIENS ET IN MISERICORDIA DISPONENS OMNIA. — Noster non sola creatione, sic enim et idololatrarum et infidelium es Deus; sed et vocatione, religione, et cultu : ad tui enim fidem et cultum nos Israelitæ x omnibus gentibus vocasti et tibi selectisti. Verus, q. d. idola sunt dii falsi, ideoque mendaces et fallaces, unde consulti fallunt, et que promittunt, opere non prestunt; at Deus noster est Deus verus, ideoque verax et fidelis, unde falli vel fallere nequit, sed quæcumque dicit verissima sunt, et quæcumque pollicetur fidelissime adimplet. *Patiens*, græce *πασιπτος*, id est *longanimis*, longa patientia multaque tolerantia pollet, ut non statim ad iram conciteret et ad vindictam prosiliat, brutaque jacet fulmina, sed patienter offensas toleret, ut hac patientia et misericordia provocos peccatos ad penitentiam uti superius dictum est; unde sequitur : « Etiam si peccaverimus, » etc. : longanimitati enim opponitur præceps ira, impatientia et vindicta, qua pleni sunt demones, ideoque furunt, et leves sui neglectos graviter ulciscuntur, ac idololatras et magos, minus sibi obsequentes, pessime accipiunt et mulctant. Nota hic quatuor dotes Dei in gubernando, *primam*, benignitatem et suavitatem; *secundam*, veritatem et fidelitatem; *tertiam*, longanimitatem et patientiam; *quartam*, misericordiam et clementiam : hæc a Deo diceant et possent reges, rectores et gubernatores.

2. ET ENIM SI PECCAVERIMUS, TUI SUMUS, SCIENTES MAGNITUDINEM TUAM; — græce, *το σπις*; id est *robore*, vim et potentiam tuam, uti legit S. Augustinus, lib. *De Fide et Operibus*, cap. xxii, qua scilicet potes nos punire, cum idola id facere nequeant, ut dixi in fine capituli præcedentis, qua quoque potes nobis peccata condonare, ut ostendas te in gratia et misericordia non minus, ac in vi et robore esse potentem, magnificentem, liberalem et divitem, uti Apostolus ait, *Rom. x, 12*, et alibi : summæ enim potentia est peccata remittere, uti superius ostendi. Sensus ergo est, *primo*, q. d. idololatra intrepide pejerant et peccant, quia non timent idola sua muta et bruta, sciunt enim illa non posse aleisci perjurium, aliaque scelera; at nos fideles tui, o Domine, si ex fragilitate pec-

caverimus, sive venialiter, sive etiam lethaliter, profitemur ingenue, quod non possumus te effugere, ut putabant idololatre effugere se posse deos suos, quia tui sumus, tuoque domino subiecti, et scimus summam tuam potentiam, qua nos punire potes quocumque tandem fugerimus, aliter quam idola imbecilla et impotentia : *secundo*, ut ait David, *Psalms. xxxviii, 8* : « Si ascendero in cælum, tu illic es : si descendero in infernum, ades : si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris, etenim illic tuus es : si deducet me, et tenebit dextera tua. » *Et si peccaverimus, tui sumus*, quoniam scilicet bonum et magnum Deum habemus, qui velit atque possit penitentium peccata sanare, non qui nequam audeat permanentes in malignitate disperdere, unde subdit, *scientes potentiam tuam*, cui se subtrahere nequeat aut occultare peccator; ita S. Augustinus loco jam citato, qui proinde recte monet peccatorem non debere sibi blandiri de securitate, cogitando se esse Dei.

Moraliter, si peccaverimus, tui sumus : tui per penitentiam, confessionem, castigationem; tui per contritionem et charitatem, uti tua fuit S. Magdalena, de qua S. Paulinus, *epist. ad Severum* : « Non unguentum in illa Dominus, sed charitatem dilexit, qua pudenter impudens et pie improba, sine opprobrii et repulsi metu, extraneam sibi domum Pharisei non invitata, illa vi petulantem penetravit, qua rapitur regnum celorum : et tantum verbis pedes Christi esuriens, non ad opes illius, sed ad pedes Christi cœcurrit, sequi in illis abluat et cibavit; atque ipsos sibi pedes sacravit, ut ita dixerim, et altare constituit, in quibus libavit fletu, litavit unguento, sacrificavit affectu. » Penitens ergo est Dei, quia per contritionem amat Deum, illique se dicat et consuecat; unde vicissim a Deo in gratiam, amorem, et favorem pristinum recipitur. Sic de gentibus a diis ad Deum per Christum convertendis, ait Isaias cap. *xliv, 5* : « Iste dicit : Domini ego sum; et ille vocabit in nomine Jacob : et hic scribit manu sua, Domino; » et David, *Psalms. cxviii, 94* : « Tuus ego sum, ait, salvum me fac : quoniam justificationes tuas exquisivi. »

Et si non peccaverimus, scimus quoniam apud te sumus computati. — *Primo*, S. Augustinus legit deputati; græce, *tui censamus*, hoc est, si non peccemus magis tibi chari, magisque tibi cordi et cura sumus : tu enim justos et innocentes quasi amicos, imo filios tibi dilectissimos præ toto mundo amas, protegis, dirigi, promoves ad salutem et gloriam omneque bonum. Si ergo peccemus, tui sumus per potentiam, quia in manus potentis justitie tue incurramus, si non peccemus, tui sumus per gratiam et adoptionem; si vero ergo peccemus, sive non peccemus, tui sumus : tu enim es Dominus Deus noster, cujus manus effugere non possumus, sed in eas incidimus quicquid agamus. Legit Vulgatus in græco et, id est

et, jam illud deest in græco, qui proinde sic habet, non peccaverimus autem, cum sciamus nos tibi estimatos, vel tibi curæ et in pretio esse : hoc enim maxime quemlibet nostrum a peccato avocare debet, quod sciamus nos Deo curæ, charos, et in pretio esse, ac a Deo inchoate saltem prædestinatos, ut simus sicut filii et hæredes, ac cohæredes Christi. Deus enim omnes fideles et justos destinavit ad gloriam, itaque inchoate eos prædestinavit. Ita S. Augustinus, *De Fide et Operibus*, cap. *xxii*, qui legit in præterito, non peccaverimus, uti correxerunt Lovanienses, licet contextus exigere videatur non peccavimus, ut habent Græca : quis enim cogitans se in Dei amicitium, familiam et familiaritatem adscriptum peccare audeat, ut tantum bonum pro vilii cupiditate vendat et prodigat? quis serio reputans se a Deo electum et vocatum ad tantam gratiam et gloriam, non contendant totis viribus dignæ vocatione tanta vivere, ut dignum se cogi civem et angelorum socium exhibeat? « Quis digna cogitans habitationem apud Deum, in qua omnes prædestinatione sunt deputati, qui secundum propositum vocati sunt, non enitatur ita vivere, ut tali habitationi congruat? » ait S. Augustinus loco citato. *Secundo* et magis genuine, noster a Castro : Videtur, inquit, Salomon loqui de populi electione præ aliis populis (non de prædestinatione), de qua Moyses, *Deuter. xxxii, 8* : « Quando dividebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel. Pars autem Domini populus ejus : Jacob funiculus hereditatis ejus. » Hæc igitur cognitio et persuasio, quod sumus de numero populi Dei, et quod sumus adscripti in catalogum fidelium ejus, maxime nos continet aut continere debet in omni pudore ac timore, ne peccemus, et eo magis quo magis in ejus familiaritatem insinamur. Favet græcum *λογωματα*, id est *tuis rationibus adscripti sumus*, tuo computati assignati, tibi computati : λογωματα enim est verbum arithmeticum, et mercatorum computus designat.

3. NOSSE ENIM TE, CONSUMMATA JUSTITIA EST : ET SCRIBERE JUSTITIAM ET VIRTUTEM TUAM RADIX EST IMMORTALITATIS. — Tò justitiam non est in Græco, sed tantum tò *επιτερον*, id est *virtutem*, id est vim, robur et efficaciam; Syrus, *justitiam perfectio est*, ut quis agnoscat te, et ut quis sciat veritatem tuam radice immortalitatis; Arabibus, quia cognitio in te est justitia perfecta, et agnitio potentia tua radice privationis mortis. Nosse te, scilicet non tantum speculative, uti cognovere philosophi, sed et præctice, uti nosse Deum decet et par est, ut scilicet notitia Dei pariat effectum et amorem Dei : in hoc enim amore sive charitate sita est perfecta justitia. Et scribere justitiam est virtutem, id est potentiam tuam, radix (id est principium est) immortalitatis. Hoc enim scientia, qua scimus Deum esse justum et omnipotentem, ideoque posse et velle omnia scelera pro meritis punire, ingenerat

nobis sanctum Dei timorem, qui nos facit abstinere ab omni peccato, quod est mortis omnique corruptionis origo, ideoque inducit omnem virtutem, que est radix immortalitatis, felicitatis et glorie æternæ. Porro scientia hæc, sive notitia Dei, habetur per fidem; unde Apostolus passim ait, nos per fidem justificatos et salvatos, quia fide inchoatur cursus ad justitiam, salutem et immortalitatem, *Rom. i, 17*; *ii, 28*; et *v, 1*, etc. : vide ibi dicta.

Denique tò nosse enim dat causam præcedentium, cur scilicet professus sit suam de Deo notitiam et fidem, dicens vers. 1 : « Tu autem, Deus noster, suavis et verus es, » etc.; et vers. 2 : « Scientes magnitudinem tuam. Sed proprie et potissime dat causam ejus quod immediate processit : « Et si non peccaverimus, scimus quoniam apud te sumus computati; » vel, uti Græci habent, non peccavimus autem, ut qui scimus nos tibi estimatos, vel tibi curæ esse : scientia enim potentia et providentia Dei causa est, que facit nos solo cedere omni peccato, ac exstimulat, ut toto nisu studeamus justitie, ad hoc ut Deo placeamus, et ab eo immortalitatem beatam assequamur : vide dicta cap. 1, vers. 13, et *Prov. i, 7*. Sensus ergo est, q. d. Confessio illa fidelis nostræ, qua paulo ante professi sumus te summe benignum, patientem, potentem, misericordem, ac ut talem toto corde amamus et colimus, ideoque vicissim a te amamur, velut toti tui, libique certissimo fidei, religionis et charitatis vinculo copulati : hæc, inquam, est nostra perfecta justitia, ex qua velut radice, pullulat fructus immortalitatis et felicitatis æternæ. Sic Christus ait, *Joan. xvii, 3* : « Hæc est vita æterna (id est via ad vitam æternam), ejusque quasi principium et inchoatio, ut cognoscat (per fidem) te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum. Fides enim, *Hebr. ii, 1*, est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium : » vide ibi dicta.

Tropologicè B. Laurentius Justinianus patriarcha Veneticæ dicit habet : « Veram hominis scientiam esse scire hæc duo, scilicet Deum esse omnia, et se nihil, » ita habet ejus Vita : ex hac enim scientia et fide sequitur diffidentia sui et confidentia in Deum; inde odium sui et amor Dei, que est consummata justitia, consistens in tribus virtutibus theologice, puta in eximia fide, spe et charitate. Hinc S. Joannes Apocal. *xv, 2*, vidit sanctos futuros in fine mundi, visis septem novissimis orbis plagis, in quibus consummabitur ira Dei, obstupescere, eosque concinentes et exclamantes audivit : « Magna et mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens : justæ et veræ sunt viæ tuæ, Rex sæculorum. Quis non timebit te, Domine, et magnificabit nomen tuum? quoniam tu solus pius es : quoniam omnes gentes venient, et adorabunt in conspectu tuo, quoniam judicia tua manifesta sunt. » Similiter eorum

vores sunt post excidium Babilonis, cap. xviii, 3 et seq.; et cap. xi, vers. 17; et cap. xiv, vers. 7. Antistrophe Salomoni est gnome Jeremiae, cap. 4x, vers. 3. « Non gloriatur Sapiens in sapientia sua, et non gloriatur fortis in fortitudine sua, et non gloriatur dives in divitiis suis: sed in hoc gloriatur scire et nosse me. »

Anagoge, nosse Deum per visionem beatificam est perfecta iustitia, perfecta, inquam, in gratia et gloria, ideoque confirmata, ut in aeternum beatus nulla tentatione, nullo casu ab ea excidere queat: ita Hugo, qui tamen minus recte addit, per Deum intelligi Patrem, q. d. Deum Filium agnovimus in incarnatione, Spiritum Sanctum in Pentecoste, dum apparuit in linguis igneis; item in baptismo Christi, dum apparuit in specio columbe; et Deum Patrem simili symbolo non cognovimus in hac vita, sed cognoscemus in futura: unde tunc erit perfecta Dei cognitio, amor et iustitia. Hoc enim alienum est a mente et seopo sapientis; hoc etiam non est verum: nam Pater apparuit in Veteri Testamento, aeque ac Spiritus Sanctus, cum tres angeli apparuerunt Abrahae representans tres personas divinas; item in baptismo Christi, vox Patris innotuit, Matth. iii, 17: « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui; » eadem vox Patris audita est in transfiguratione Christi, Matth. xvii, 5.

4. NON ENIM IN ERROREM INDUIT NOS HOMINUM MALE ARTIS EXLOGITATIO, NEC UMBRA PICTURAE, LABOR SINE FRUCTU, EFFIGIES SCULPTAE PER VARIOS COLORES. — Gratias habet Deo, quod non fuerit ipse quoque in eorum numero, qui falsa numina venerant, ac fictis decipiuntur imaginibus; sed loquitur Sapiens in persona totius Israelis sive populi fidelis, pii, iusti et sancti: etsi enim multi, imo longe major pars in Israele esset injusta, et in statu peccati mortalis, tamen totus populus vocatur iustus et sanctus, tum quia vocatus erat a Deo ad iustitiam, tum quia populus hic erat prospax et posteritas Abrahae, Isaac et Jacob, qui vere erant sancti: erant ergo sancti, id est sanctorum patriarcharum filii; tum d. ique quia multi in populo erant iusti. Simili sensu dicitur Ecclesia sancta, et Apostolus omnes fideles initio epistolaram suarum vocat sanctos, ut ibi dixi.

MALE ARTIS EXCOGITATIO. — Puta ars sculptoria et pictoria pulchrorum simulacrorum et idolorum, quae mala dicitur, quia allicit ad ea colendum et adorandum, graece κακουργία, id est malevola, malefica, maligna: item dolosa, adulterina, perniciosa et ad exitium hominum comparata, artis sculptoriae idolorum adinventio; Vatablus, irasiduosus inventum; Jansenius, maligna adinventio, quae scilicet per elegantiam, sculpture adolorum, rudes incitantur ad idola velut numina colendum; noster a Castro κακουργία ad verbum ex elymo vertit, malum levans, malum movens, aut mali artifex excogitatio, q. d. Intercessoria benefacta, quibus cumulasti populum

tuum, illud exitium est, quod a fallacibus ac perniciosis hominum inventis coerserasti eum, qui contra Dei legem multa excogitant, multa-que constituent.

Nec umbra picturae: — legit interpres cum Complutensibus. Regis et alius per diastolen duabus dictionibus, οὐρα γὰρ εἶναι, id est umbra picturae; jam Vaticani per sytoien legunt planius et clarus una dictione οὐρα γὰρ εἶναι, id est adumbrantium, idque nectunt sequenti, labor sine fructu, q. d. Non decipit nos pictorum, qui pingendo res adumbrant et assimilant, labor infructuosus; sed eodem redit sensus. Vocatur umbra pictura ipsa adumbrata, vel umbrosa, idque primo, quia origo picturae est umbra: nam prima naturalis corporis effigies sive imago, est ipsa ejus umbra; unde ex umbra didicerunt homine, pingere, et pingendo adumbrare: quocirca Quintilianus lib. X: « Non esset, ait, pictura, nisi quae lineas extremas umbra, quam corpora in sole fecerunt, circumscriberet. » Hinc primae picturae fuerunt mera linearum corporis depiculi delineationes, sive circumscriptiones: audi Plinium, lib. XXXV, cap. m: « Graeci, inquit, alii Sicione, alii apud Corinthios repertam (picturam) affirmant, omnes umbra hominis lineis circumducta; itaque talem primam fuisse (qualem etiamnum Romae in priscis operibus cerimus), secundam singulis coloribus et monochromaton, id est unicolorum dictam. » Tertia successit ex variis coloribus et polychromatos, id est multicolor. Pergit Plinius: « Inventam linearem dicunt a Philocle Aegypto, vel Cleante Corinthio, etc. Primus inventi colorare testa (ut ferunt) trita Cleophauntus Corinthius. » Idem, lib. XXXV, cap. v: « Utraque (scilicet ars statuaria et pictoria) cum Phidia cepit 83 Olympiade, post annos circiter 332, » ex quo cepit ars sculptoria vel sculptoria in marmore. Secundo, quia in pictura magne artis est bene pingere umbras: per illas enim representantur rerum altitudines, profunditates, montes et valles, distantiae et intervalla. Sane vidi Romae per umbras in parietibus alternatas, ita ad vivum haec representari, ut quemlibet intuentem idolorum redderet, an vere in pariete foret ista imago et profunditas, an vero per picturam et artem tantum esset efficta et adumbrata; unde ipsa pictura vocatur adumbratio, et pingere adumbrare, ac οὐραγὰς appellatur, qui lineamentis umbrasque inducant, quibus ea quae plana sunt, in pictura eminare videantur.

EFFIGIES SCULPTAE PER VARIOS COLORES. — Pro effigies, graece est εἶδος, id est forma, species, figura; unde diminutivum εἰδωλον, id est idolum, q. d. diminuta figura, exilis forma, species parva et contracta, deiculus, parvus deus, exiguum iumen. Pro sculpta, graece est σκευάζω, id est maculata, id est variegata variis coloribus: macula enim vocantur, tum nota, quibus pictores solent imagines et picturas distinguere et illustrare; tum

Origo picturae fuit umbra.

colorum variegationes; unde Seneca, epist. 116: « Delectat nos, inquit, ingenium maculae colorum; » adde, Sapiens haec voce suggillat idola quasi coloribus, non tam depicta, quam maculata et sordidata sint, ut ea in odium adducat, tum quia colores ipsi in se sordidi sunt et maculosi; tum quia si Deum spectes, utique idola haec Dei coloribus depicta, maculata dici debent, Deum enim, qui merus est spiritus, ideoque coloris expers, terrestribus fœdisque coloribus picturae inficiunt et maculant, adeoque Deum exhibent non spiritalem, sed corporeum et coloratum. Noster profundius εἰδωλον vertit, sculpta, tum ut innuat prisca idola fuisse status affabre exsculptas, quae deinde variis coloribus pingebantur; tum quia ipsa coloratio et pictura per catachresin vocatur sculptura: pictor enim pingendo rem variis coloribus, nunc albicantibus et claris, nunc nigricantibus et obscuris, praesertim dum his rerum eminentias vel profunditates, sive montes et valles representat (unde et graecum εἶδος non tantum maculas, sed et eminentias resque eminentes, uti sunt rupes, scopuli, insulae in mari, significat) rem ipsam quasi exsculpi, uti videre est in vitris affabre expictis; hinc idola quaelibet, etiam expicta duntaxat, vocantur sculptilia in Scripturis, ut Exod. xx, 4: « Non facies tibi sculptilia, » id est idolum; Psal. cv, 19: « Et adoraverunt sculptilia; » Isai. xlii, 17: « Qui confidunt in sculptiliis, » et passim apud prophetas.

PER VARIOS COLORES. — Graece, χρῶματι διακρίσθαι, id est coloribus variis et distinctis, varie dispositis et distributis, mira enim in idolis colorum variegatio, rudis populi oculos in admirationem, indeque in cultum et venerationem rapiet; unde sequitur:

5. CUIUS ASPECTUS INSENSATO DAT CONCUPISCENTIAM, ET DILIGIT MORTUAE IMAGINIS EFFIGIEM SINE ANIMA. — Graece ἀνεως, id est sine spiritu et respiratione, id est inanissimam et mortuam. Cuius scilicet effigies sculptae, hoc est idoli. Graeca habent in plurali εἶδη, id est quorum, scilicet colorum aspectus, eodem sensu. Pro concupiscentia graece est, primo, ἔπις, id est in appetitum, in orexin, in concupiscentiam: ita Complutenses et Regii, Iteel Vaticani legant, ἔπις, id est in opprobrium, q. d. Aspectus et cultus idolorum colentibus vertitur in probrum. Sensus Vulgate est, q. d. Effigies idoli concupiscentia variegata et ornata, irritat rudium concupiscentiam et appetitum, ut simulacrum tam elegans pulchreque coloratum adament, colant et venerentur. Secundo, apposite ad graeca noster Pineda in Job. cap. xl, vers. 16, num. 1, per concupiscentiam accipit libidinem, q. d. Demones in idolo latentes, homines idolum, forma masculi aut femine pulchre depictum et coloratum, intuentes, excitant ad turpem concupiscentiam luxuriae, ut etiam turpi amore diligant ipsam idoli imaginem mortuam et inani-

Idola sculptilia vo- cantur.

mem, uti Pygmalio rex Cypri, teste Arnoibio, lib. VI. Contra Gentes, idolum Veneris adamabat ut feminam, ac cum eo, quasi cum femina amplexus, oscula, aliosque libidinosos gestus tactusque exercebat. Similo alterius exemplum narrat Plinius, lib. XXXVI, cap. v. Hinc idololatria in Scripturis vocatur fornicatio, non solum mystice, sed et realis, quia iuxta templa idolorum erant fornicei et meretrices, cum quibus advena scortabantur: sicut Pineda explicat illud Job. xl, 16: « Sub umbra dormit, » id est, sub idolo, inquit, latet demon, qui proinde vocatur Basil, id est maritus excitans ad turpem sui amorem; Unde pro diligit, graece est ἀνή, id est desiderat, concupiscit.

6. MALORUM AMATORES, DIGNI SUNT (addunt Lyranus, Hugo, Dionysius, morte, sed 70 morte delecto cum Romanis et Graecis) QUI SPER HABENT IN TABULIS (perperam aliqui legunt in tabulis), ET QUI FACIUNT ILOS, ET QUI DILIGUNT (graece, ἀνεως, id est qui desiderant), ET QUI COLANT, — q. d. Iusta idololatrum mala, imo pessima idola amantium poena est ipsa idololatria, quod scilicet in diebus, hoc est in idolis mutis et brutis, imo diaboticis, ideoque exitibus et nocentissimis, spem suam ponant, utpote a quibus nihil boni sperare possint, sed omne malum: idololatrum, inquam, omnium, tam eorum qui deos illos faciunt et fabricant, quam qui eosdem amant et colunt. Vatablus, malorum amatores, talesque spes habere digni talium omnes, amatores, cultores. Lucas Brunensis in Nosis explicat, q. d. Multae omnis uberrimum fontem amant et ii qui faciunt idola, et ii qui fieri colique desiderant, et ii qui colunt, ac proinde digni sunt, qui vanae atque inanes spes in illis habeant. Noster vero a Castro sic, malorum amatores, hoc est capiti amore studioque idolorum, et digni qui vandi in illis habeant spem, hi sunt, tam qui ea faciunt, quam qui desiderant, vel amant, vel colunt: omnia haec eodem redeunt.

7. SED ET FIGULUS MOLLEH TERRAM PREHENS, LABORIOSE FINGIT AD USUS NOSTROS UNIBUQUOQUE USUM, ET DE EODEM LUTO FINGIT, QUAE MUNDA SUNT IN VASIS VASA, ET SIMILITER QUAE HIS CONTRARIA: HORUM AUTEM VASORUM QVIS SIT USUS, IUDEX EST FIGULUS. — Pendet hic versus a sequenti: « Et cum labore, » etc. Ostendit inanitate et villitate idoli ex vilitate materie et artificis, puta figuli, q. d. Videte, imo manibus tangite quam idola sint vilia et lutea, imo merum lutum: en tibi figulus ex eodem luto vasa facit alia munda et pulchra, v. g. patinas, quibus cibi inferantur in mensam; alia contraria, puta sordida et spurca, v. g. maculas ad excipiendum urinam, quod Paulus ait, Rom. ix, 21: « Ex eadem massa facere aliud quiddam vas in honorem, aliud vero in contumeliam; » atque hujus discretiois et diversitatis iudex, moderator et arbiter est figulus, qui iudicat et eligit hanc luti partem ad formandam et

ea patinas, illam vero ad formandas matulas, aliarque vasa ad alios usus, prout ipsi libererit et visum fuerit: atqui figulus, ut subdit vers. 8, simili modo ex eodem luto fingit idolum, iudicaturque et eligit ad hoc partem luti, quae ipsi aptior videtur. Eodem idolum si materiam speciet plane simile, imo idem est cum materia patinarum et matularum, quae vilissima est, puta lutum; sin artificem speciet, idem est figulus, qui idolum, et qui matulam fingit; quam ergo vilis est figulus et vile lutum, tam pariter vile est opus ejus, puta idolum ab eo plasmatum: quare recte Arnobius, lib. VI *Contra Gentes*, idololatras hoc argumento velut telo pungit et perimit: « Quamnam intacta atque insecta permanserint, careant vi numinis atque auctoritate celesti, ea formas si accipiant hominum, si auriculas, nasos, Buccas, labra, oculos, cilia, continuo dii fiant, et in ordinem caelium referantur et censum? Novitatis aliquid fictio corporibus his addit, ut adjectione ipsa cogamini, aliquid eis credere divinitatis majestatisque collatum? » etc. Prae caeteris idolis aureis et aereis meminit *luteorum*, tum quia haec plurima erant, et a pauperibus passim parvo pretio comparantur, tum quia luteorum vilissima est materia, sordidissima plasmatio, sordidissimi artifices; qui tamen plenum in ea habet dominium et imperium, ut mira facilitate ex luto molli format et fingat illa ea forma et figura, qua ipsi libitum fuerit: quae omnia vilitate summam idolorum coarguant; unde sub. it :

8. Et cum labore vano Deum fingit de eodem luto ille, qui paulo ante de terra factus fuerat, et post fusillum rediit se, unde acceptus est, repetitus animae debitum quam haberat, — *g. d.* Quae insania est luteum idolum a figulo ex eodem luto, quo patinae et matulae sunt formatae, effectum censere esse Deum, cum et ipse figulus sit homo mortalis ex simili luto et terra a Deo in Adamo protoplasto formatus et plasmatus, ac mox in eandem terram moriens sil rediturus, cum Deum animam, quam dedit, ab eo repetet: nec enim homo, qualis est figulus, potest formare Deum, nec mortalis immortalem, nec luteus caelestem: quae ratione enim figulus status lutei a se plasmatis numen inspiret, et divinitatem tribuat? Solent Hugo advertit, justum congruumque Dei iudicium et vindictam, qua fit ut figulus, et idololatra, qui de terra factus animam, id est rationem sequi nolit, quae Deum dictabat colendum, et propter quam similis erat ipsi, viliorum ipsi partem, nempe terrenum corpus auscultando, luteum quoque adorat, proprio corpori similem Deum: idem mystice faciunt gulosi, luxuriosos, caeterique peccatores. *Pro labore vano*, graece est *καταργητός*, quod Orosius vertit, *operarius laboriosus et impius*; alii, *male laborans*; Vatablus, *perissime locans operam*.

8. *Rediit se*, — *g. d.* Figulus brevi moriens re-

cedit in terram, ex qua corpus ejus formatum est, « repetitus animae debitum, » moriens scilicet, seu e corpore discedendi: nempe cum Deus ab anima repetit debitum migrandi e corpore, et ad se redeundi, ut debitum, id est culpam commissarum, ac praesertim idololatriae et idolorum a se sctorum, rationem exactam Deo vero representanti reddat, *g. d.* Quam vanum et stultum ac credere, quod figulus fingat Deum, qui a Deo suum esse accipit, brevique illud Deo datori restituit, ac rationem illius bene vel male expensis reddet? Hinc moraliter disce animam et vitam non esse nostram, sed Dei, qui illius Dominus ejus usum duntaxat nobis concessit, eamque quasi mutuo dedit, ut illa scilicet utamur ad Dei voluntatem et laudem; quod si abutimur ad idolum quodpiam honoris, superbiae, avaritiae, aut luxuria nobis offingendum, acrim in iudicio a nobis rationem sui dati, vel potius mutui repositae, ejusque abusum reternis numinis puniet, juxta parabolum talentorum, *Math. xxv. 15*; tunc abutens audivit a Christo iudice illud, *Luc. xii. 20*: « Stulte, hac nocte animam tuam repetant a te: quae autem parasti, cujus erunt? Deus ergo est creditor, homo debitor, debitor est anima ejusque culpa; mors est debitum naturae, gehenna est debitum culpe, quare qui peccat, fructum facit morti secundae, id est fructificat gehennae, ait S. Ambrosius in *Rom. cap. vii*: simili modo terra ab hominibus morientibus repetit debitum corporis ex se accepti, juxta illud, *Eccl. vii. 7*: « Revertatur pulvis in terram suam unde erat, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum: » vide ibi dicta. Ilino S. Ambrosius, lib. *De Bon. mort. cap. x*, probat animae immortalitatem: « Numquid dixit, inquit, moriatur in te anima tua? non: sed repositatur a te: quae data est, repositur, vel repetant a te: repetitur enim anima, non interimitur. Quod repetitur, manet; quod interimitur, non manet. »

9. SED CURA EST ILLI, NON QUIA LABORATURUS EST, NEC QUONIAM BREVIS ILLI VITA EST, SED CONCERTATUR AURIFICIBUS ET ARGENTARIIS: SED ET ERARIOS IMITATUR, ET GLORIAM PRAEFERT, QUONIAM RES SUPERVACUAS FINGIT. — Prosequitur ostendere dementiam figuli, sive idoloplastae, *g. d.* Figulus fingens idolum luteum, nec labori parit, nec vite: nam non curat nec cogitat laborem, qui ei magnus subeundus est, ut singula membra idoli, instar membrorum hominis distincte, perfecte et eleganter efformet. Rursum, non curat nec cogitat, quod ei brevis vita superstit, quae rebus utilis et saluti aeternae procuranda erit impendenda, sed lucrum duntaxat spectat et honorem, ut audiatur: Ecce hic est insignis idoloplastae. Quare ambrosius certat cum aurificibus, argentariis et artibus, ut aequae perfecte, imo perfectius idola effingat ex luto, quam illi ex auro, argento et aere; contendit ergo in arte et forma equare vel superare illos, esto in materia ab il-

dem superetur. Juvenalis ridet Egyptios, quod alia et pecros pro diis colerent, atque:

O sanctae gentes, quibus haec nascuntur in hortis
Naminis!

Simili modo rideas idoloplastas, iisque dicas:

O sanctos pios, qui laeta numina plasmat!
O sanctas patinas, quae condere numina fas est!
O dios digitos, qui possant ligere divos!

NON QUIA LABORATURUS EST. — Labor hic a variis vario accipitur, primo et genuine, pro eo quo figulus operose laborat in formando idolo, singulisque ejus partibus et membris, lisque conservandis ne rumpantur vel frangantur, ut jam dixi. Secundo, quo laborat morbo, quem ex nimio plasmandi labore diurno et nocturno contrahit; unde Petrus Nannius hic: *Laboraturus*, inquit, id est *agrotaturus*: *καταργητός*; enim vocatur *αγρι* vel *αγριού*, *g. d.* Figulus intentus lucro, et gloriae nimio labore se conficit, perdit et interimit. Tertio, quo laboravit in morte, cum repetetur ab eo animae debitum, et in gehenna, ubi ardebit ob sua idola, quae finxit: ita Jansenius.

CONCERTATUR (graece *ἀντιμάχεται*) id est contra ad-
certatur vel armulium contendit, certat, pugnat, ut artis suae excellentia plus lucri et gloriae referat, GLORIAM PRAEFERT, QUONIAM RES SUPERVACUAS FINGIT, — id est, ut graece, *gloriam aestimat, quod* *καταργητός*, id est *adulterina* fingit; Vatablus, *gloriae sibi ducit, quod fingat imposturas*; alii, *quod fingat adulteria*, id est res adulteratas et falsatas, puta idola, quae non sunt numina, sed numinum figmenta et portenta, ideoque sunt dii adulterini et falsati, hoc est adumbrati, picti, ficti et falsi: graecum enim *καταργητός* significat *rem adulteratam*, ementitam, fictam, et proprie dicitur de nummis suberalis, cum scilicet aureis aes miscetur, quod eos vitiat et adulterat: simili enim modo idolum est Deus, non verus, sed ementitus et adulteratus. Quocirca Tertullianus, lib. *De Idol.* cap. vii, asserit, christianos artifices, qui lucri cause simulastra fingunt idololatriae, ejiendos esse ab Ecclesia, imo manus eis esse amputandas: « Tota die, inquit, ad hanc partem zelus fidei perorabit, ingenium christianum ab idolis in Ecclesiam venire, de adversaria officina in domum Dei venire, attollere ad Deum Patrem manus matres idolorum, his manibus adorare, quae foris adversus Deum adorantur, eas manus admoveere corpori Domini, quae daemone corpora conferunt. Nec hoc sufficit: parum sit, si ab aliis manibus accipiant, quod contaminant; sed etiam ipsae tradunt aliis, quod contaminaverunt. Adleguntur in ordinem ecclesiasticum artifices idolorum; prohi scelus! semel Judaei Christo manus intulerunt, isti quotidie corpus ejus laessunt; o manus praecidendae! Viderint jam, an per similitudinem dictum sit, *Math. v. 30*: *Si te manus tua scandalizat, amputa eam*. Quae magis amputandae, quam

in quibus Domini corpus scandalizatur? » Haec de causa S. Claudius, Nicostratus, Symphorianus, Castorius et Simplicius, sub Diocletiano imperatore gloriosum obire martyrium, quod cum essent summi sculptores, nullo modo ad idola potuerunt, ut idolorum status facerent; et ad Soli simulacrum ducti, ut illud venerantur, nunquam commissuros se dixerunt, ut adorarent opera manuum hominum: quare in carcere coniecti, scorpionibus caesi, demum vivi plumbeis loculis inclusi in flumen dejecti, corpora solo, animas caelo resignarunt, ac gloriosum de idolis triumphum egerunt. Celebrat Ecclesia illorum diem natalem in *Octava omnium Sanctorum*, ac reliquias eorum veneramus Romae in *Ecclesia Sanctorum quatuor Coronarum*.

10. CINIS EST ENIM COR EJUS, ET TERRA SUPERVACUA SPES ILLIUS, ET LUTO VILIOR VITA EJUS. — Vatablus, *pulvis est cor illius; spes item terra est, et argilla abjectior vita illius*: loquitur non de idolo, sed de idoloplasta sive idoli figulo, *g. d.* Figulus fingens idola, in quibus gloriatur, et jactat suam artem plasmandi, fingit res *supervacuas*, id est viles, falsas et fictas, quia totum cor, id est cogitationem et curam desigit in luto et cinere, ut scilicet ex luto formet vasa et idola lutea, eaque deinde in fornace coquat urendo ligna, quae abeunt in cinerem: quare totus intus et cinereus est, praesertim quia ipse quoque in morte in pulverem et cinerem rediit, juxta illud *Adm. ejus*: quae posteris intantantur a Deo, *Genes. iii. 19*: « Quia pulvis es, in pulverem revertetur. » Sapiens crebro idem hic aliis verbis, hisque obscenis inculcat, ut idolorum odium lectoribus imprimat, uti faciunt concionatores, cum vitium aliquid praedominans in populo insectantur. Cogor ego auctorem interpretando assectari, quem explicando repetere: ne ergo quis me *καταργητός* accuset.

Pro *cinis*, graece est, *σπίς*, at non simplex, qui *καταργητός* dicitur, sed sordidus, et in quo extincti carbonibus permixti sunt, et aliarum rerum reliquiae, puta fragmenta testarum, quae igne ardentiore in fornace saepe dissiliunt et franguntur; in his ergo est totum cor, id est cogitatio et occupatio figuli, ut ipse totus cineri et luto immersus, vitam inter cineres non humanam et vitalem, sed cinerem et funebrem agere videatur. Ita Lyranus: *Cinis*, inquit, est cor figuli per affectionem, quia, ut ait S. Augustinus: Diligis terram, terra es; Diligis collem, collem es; Diligis Deum, quid dicam? divinus, imo Deus es: amor enim transformam amantem in amatum, anima enim magis est ubi amat, quam ubi animat. Item S. Augustinus lib. II *De Serm. Dom. in monte*, cap. ix: « *Quae admodum*, inquit, terra appellatur est peccator, cum ei dictum est: *Terra es, et in terram visis*: sic collem justus e contrario dici potest: justus enim dicitur: *Templum Dei sanctum est, quod estis vos*. Quia propter si in templo suo habitat Deus, et sancti templum ejus sunt; recte dicitur, qui in cinis es, qui

ter cet, exploditur et exsibilatur; non etiam nunquam lapidibus petitur. »

S. Chrysostomus, hom. 47 ad Populum : « Vita, ait, presens, ludus est, imo quid pejus; futura vero non ludicra: quid enim a pueris didicerimus ludentibus et domos edificantibus, nos splendidas erigentes domos? Quid autem a preadentibus illis, eos delicate viventes? nihil, nisi quod cum peena hæc facimus. Si vero nondum rerum veritatem conspiciamus, mirandum non est: nondum enim viri facti sumus; cum autem facti fuerimus, sciemus quod hæc sunt puerilia, quoniam et illa viri evadentes diuturnitas. Cum autem pueri sumus, seria esse putamus et testas et futum cogitantantes, non minus magna erigentibus septa solliciti sumus, verumtamen statim pereunt et collabuntur: et neque si starent usquam, nobis utilis forent, sicut nec iste splendide domus. Celi namque civem admittere non possunt. » Subdit deinde cælestes hos hominum in terra ludos ridere: « Neque cælestem habens patriam, in his morari sustineret, sed quemadmodum nos hæc pedibus destruis, ita et ille iudicio subvertit; et sicut nos pueros in subversione lugentes ridemus, sic et cælestes nos hæc ingomiscantes non tantum ridet, verum et delectat: et quoniam misericordia sunt ipsorum viscera, et hæc nullum est damnum. Efficiamur ergo viri. Quousque solo replamus, in lapidibus et lignis altum sapientes? Quousque ludimus, et vitam tantum luderemus. Nunc autem et nostram prodidimus salutem; et sicut pueruli cum in his studium agunt, litteris neglectis multa sustinent verbera: sic et nos in his omne studium impendentes, dum spirituales exigemus disciplinas, tunc per opera, nec quas præstemus, habebimus, extremam dabimus ultionem, nec ullus erit, qui nos eruat, sive pater, sive frater. » Eadem habet, hom. 24 in Math. Idem, epist. 6: « Non est, inquit, theatralibus scenis præsens vita dissimilis: nam ut illic ille imperatoris, hic iudicis, alter et militis implet officium; ubi autem consecuta nox fuerit, nec imperator agnoscitur imperator, nec iudex qui fuerit, iudex videtur, nec miles postea, qui prius miles: ita unusquisque nostrum in illius sæculi die, non personis, sed rebus atque actibus competentem accipiet dignitatem. »

Ludite, mores, lusu non viliorum, sed virtutum. Ludit avarus suis nummis, dum per usuras, fraudes, fas et nefas eos coarcevat. Ludit ambitiosus suis officiis et honoribus, quos illicitis artibus sibi comparat. Ludit gulosus suis epulis, luxuriosus suis mulieribus; sed lusu hunc tristis excipit catastrophe, plausum hunc fastus sequitur planctus, dum a lusu iter ad lectum, a jocis ad focos gelennæ; nec meminit cælestis moniti: « Udo, Udo, cessa a ludo, lusu satis, Udo, » nisi dum finito vite lusu, post mortem cum Udoæ Magdeburgensi ad tartara damnatur, orbi fit sedus, et ludibrium demonum. Itane vili num-

mo, exili honore, spurca femine larva jacitur alea gebenne, prodigitur beata cori gloria, luditur, inquam, immensa et interminabilis æternitas? O pudor, o stupor, o mens amens, o cor veorsus? quam sapientias, sanius, iocundius et felicius ludent, qui humilitate, charitate, patientia, cælestis que virtutum officiis ludent, ut ea obeant laeti et ludibundi ob certam spem æternæ felicitatis? Quam bene lusu vite suæ lusit S. Paulus dicens, I Corinth. iv, 9: « Spectaculum facti sumus mundo, angelis, et hominibus. Nos stulti propter Christum, » etc. Quam bene eundem luserit S. Athanasius, S. Chrysostomus, S. Antonius, S. Franciscus, ceterique sancti? Quam bene suam personam egere in hac vite comœdia et fabula?

ET CONVERSATIONEM VITÆ COMPOSITAM AD LUCRAM; — græce τὴν εἰς πλεονεξίαν ἐπιπέδου, id est vitam seu vivendi modum, esse mundum pravas ad lucrum, vel nundinationem questuosam; unde Syrus, vel nundinationem questuosam; unde Syrus, sic Pythagoras, teste Cicero, Tuscul. V, dixit, vitam hominum similem nundialis, quæ in publicis ludis toto Græciæ concursu celebrabatur, ad quos confluebant omnes, hi ut emerent, illi ut venderent. Sensus est, q. d. Idoloplasta non aliud cogitant, quam lucrum; formant ergo idola, ut ea vendant, itaque opes coarcevat: nec enim alias opes spirituales norunt, nec futuram vitam cogitant aut cerdunt. Simili modo S. Gregorius Nazianzenus in Tractat. dixit, vitam hæc esse mercatum spirituale, in qua emittit emere liceat merces virtutum, quibus vivat in futuro sæculo: finita enim in morte vita, quasi finitis nundialis, non ulli fas esse quippiam amplius comparare; sed audi Nazianzenum:

Hinc esse vitam nundinam, credas velim: Negotari si scias, lucrum feres, Caduca mutans commodis perennibus; Hosti tempus illud alterum non suppetit.

ET OPORERE UNDECUQUE ETIAM EX MALO ACCURERE, — græce, ὁπότε, id est quantum facere, q. d. Idoloplastas totus lucro intentus illud captat ex malo, puta ex idolis, quæ fingit, queque quasi numina carius vendit, quam aut materia, aut opera ejus mereatur: sic rude et cupidum vulgus hodie soli lucro intentum, illud ex qualibet re, etiam mala aucupatur: avari enim in questu summum bonum constituunt, ideoque lucrum sibi proponunt quasi Deum. Vespasianus imperator ad rem attentus ex rebus etiam sordidis, uti ex urina, captabat vectigal et lucrum; cum nonnulli objicerent hoc vectigal esse sordidum, respondit: « Lotium fetet, et aurum non fetet, ex qualibet enim re bonus et savis est odor lucri; » honestus et cordatius Chilon auro Lærtium lib. 1, cap. 1: « Lucrum, ait, scelere partum damnum est, non lucrum. »

13. HIC ENIM SCIT SE SUPER OMNES DELINQUERE, QUI EX TERRE MATERIA FRAGILIA VASA ET SCULPTILIA

Vita est munditia.

FINGIT. — Probat quod dixit, idoloplasten « ex malo acquirere, » ex eo quod ipse sciat se non posse ex luto, ex quo fingit matulas et patinas, formare et fingere deos: quare præ cæteris idololatri et idolorum opificibus, puta argentariis, aurariis et arariis peccat, quod illi sæpe ignorantia laborent, ac ex argento, auro, ære fabricent idola; in que proinde pronius se insinuat superbus dæmôn, que deinde ad alios quoque usus servire possunt, puta ad representandos reges, vel homines virtute præcellentes, aut si confringantur, aurum, argentum et ses in pauperes erogari potest; idolum vero luteum ad nihil valet, nisi ut contractum conteratur pedibus. Vilitas ergo et fragilitas terre ac luti, figulum idoli de sua impietate convincit, si nolit prorsus cœciter et insanire: scit enim figulus deos suos esse fictiles; scit pariter illud vulgo tritum: « Figuli opes, fictiles divitiæ; » scit igitur opes suas consistere in vasis figulinis, que proinde cum iis facile confringantur et pereant: que res ipsum admonet, ne pro lucro tam fragili tantum idoli nefas committat et fabricet.

14. OMNES ENIM INSIPIENTES, ET INFELICES SUPRA MODUM ANIMÆ SUPERBI, SUNT INIMICI POPULI DEI, ET IMPERANTES ILLI. — Perperam Biblia Benedicti habent, imperantes illi: sensus est, q. d. Idololatre hostes populi tui, v. g. Egyptii, Ammonitei, Philistei, etc., sunt superbi, insipientes et infelices. « supra modum anime, » id est, ut græce est, super omni anima, sive præ omni anima, id est præ omni homine, quia ceteri homines esto sint idololatre, non tamen Deum Deique veri cultores, puta Israelitas persequuntur, uti faciunt Egyptii et Philistini, qui proinde gravissime in hæc vita vel in futura a Deo punientur. Græce est, super animas infantium, vel ut Vaticani, infantis œcordis: nil enim insipientius anima infantis, que etsi rationalis quoad potentiam, ratione tamen ob organorum debilitatem uti nequit; sed infans prorsus est insipiens, et quoad actum irrationalis instar bruti. It ergo omnes non potest referri ad animam, cum anima sit femininum, pro omnes vero sit masculinum, quod est masculinum.

Magis proprie et presso S. Bonaventura, Lyranus et Dionysius: Hostes, inquit, Israelitarum dicuntur superbi supra modum anime, id est plusquam anima cuiuspiam possit presumere et esse extollere, iuxta illud Isai. xvi, 6: « Superbia ejus (Moab), et arrogantia ejus, et indignatio ejus plusquam fortitudo ejus: » hoc enim videtur innuere supra modum anime, etsi in Græco sit super animas infantium, q. d. Præsumentes supra id quod valent concipere, uti faciunt pueri stulti et insipientes. Bursum Vatablus per infantes accipit stultos; unde verit, stultorum animis miseriore sunt omnes populi tui inimici, qui cum potentia premunt, eo quod omnia simulacra gentium pro illis habent. Pro omnes enim, græce est πάντες, id est omnes vero; sed hæc particula sæpe inter se com-

mutantur, ac si sumitur pro πάντες, id est omnes, et vice versa, ubi superius ostendi. Occurrit enim tacite objectioni, quasi dicat Ne mihi idola et idololatre insectantibus officiis, hostes Israelis esse sapientes et felices, idque per idola et deos suos, quos colunt et invocant, eo quod ipsi jam dominentur imperentque populo Dei, puta Israelitis. Dico ergo illos præ cæteris gentibus esse insipientes et infelices, quia colunt muta et stæpida idola, non tantum sua, sed et quarumlibet gentium quantumvis facta et spurca, quo quid insipientius, vel infelicius? nam ne Hebræi ex vicinia Egyptiorum, eorum idololatria insisterentur, præsertim cum eos viderent rerum dominos sibi imperare, hinc contra eos insurgit Sapiens, ac sequenti capite eorum insipientiam et infelicitatem demonstrat. Eadem de causa Baruch, cap. vi, detonat in idola babilyloniorum, ut Indæos in babilylonicam captivitate illos ab eis colendis averat.

Pro imperantes perperam Lyranus, Augo et alii legunt improperantes, græce enim est, ἀκατάσκευαστοι; ἀσπίς, id est potentia et vi opprimentes illam, scilicet populum Dei. Hæc facit oratio Esther, cap. xiv, vers. 7 et seq. « Et nunc non eis (Persis hostibus nostris) sufficit, quod durissima nos opprimunt servitute, sed robur manuum suarum idolorum potentiam depollent, volunt tua mutare promissa, ut aperiant ora gentium, et laudent idolorum fortitudinem; » etc. Id Goriionides narrans sic Esther facti loquentem: « Ecce ipsi non dicunt te (o Deus) nos in suas manus tradidisse, sed idolis acceptum hoc ipsum ferunt, eaque adorant dicentes: Vos in manus nostrorum Judeos dedistis. Ex hoc loco liquet, Salomonem non esse auctorem superbi libri: nam ejus ævo nullæ gentes dominabantur Israeli, sed potius Israel per Salomonem dominabatur cæteris gentibus, præsertim vicinioribus: quare videtur liber hic scriptus sub tempora Septuaginta interpretum, quando Ptolemeus Lagi pater Philadelphii, ac Egyptii idololatre imperabant Judæis, uti dixi in Prologo; unde capite sequenti Excerptis insectari pergit. Quod enim Lyranus censet auctorem libri esse Philonem judæum, qui post Christum vixit sub Caio Caligula Cæsare, qui Caius misit statuum suam per totum orbem, quia et Jerusalem, ut in ea a Judæis cæterisque gentibus adoraretur, ac iudæis illi facere venientibus multas accessit molestias, qua de causâ ad eum a Judæis missus Philo repulsam tulit; hoc inquam, parum verisimile videtur, quia eadem iniquam minem Judæum jam abrogato judæismo, infidelium et perfidum, esse auctorem libri canonici, sancti et sacri? »

15. QUONIAM OMNIA IDOLA NATIONUM DEOS ESTIMAVERTUNT, QUIBUS NEQUE OCELLORUM USUS EST AD VIDENTIUM, NEQUE NARES AD PERCIPIENDUM SPIRITUM, NEQUE AURES AD AUDIENDUM, NEQUE DIGITI MANUUM AD TRACTANDUM, SED ET PEDES EORUM PIGRI AD AMBULANDUM.

Salomon non est auctor Sapientie, sed Plato Judæus.

Verba Herodoti, reus cur dicitur asper?

Lucrati publicis damnum.

— Græce ἄγχι, id est otiosus, inefficaces, inepti ad ambulandum. Pro usus, ut habent Græca et Romana, perierunt aliqui legunt visus, etsi idem sit sensus : allertat ad illud, Psalm. cxiii. 4 et Psal. cxxxiv. 18: verba ex se clara sunt et potent ex dictis. S. Cyprianus, lib. III Testim. cap. lxx, pro digitis manuum, legit *digitis in manibus*: sensus est, quod d. Egyptii omnium gentium deos coluerunt; puta idola, que nec veros digitos, nec veros pedes, nec veras manus habent, sed sunt sicut stipes et trunci; quibus, si ipsi eorum figuli similes fierent, homines esse desiderant; hinc patet Egyptios utpote valde supersticiosos, non tantum suos, sed et aliarum gentium deos coluisse: idem post eos fecere Romani, ut deos gentium sibi haberent propitios, itaque per eos gentes omnes sibi subjugarent. Sapienter S. Augustinus, lib. I De Civit. cap. II: « Nec ideo Troja, inquit, perit, quia Minervam perdidit: quid enim prius ipsa Minerva perdidit, ut periret? an forte custodes suos? hoc sane verum est, illis quippe interemptis potuit auferri, neque enim homines a simulacro, sed simulacrum ab hominibus servabatur. Quomodo ergo celebratur, ut patriam custodiret et civem, quem suos non valuit custodire custodes? »

16. HOMO ENIM FECIT ILLOS, ET QUI SPIRITUM MUTATIS EST, IS FINIAT ILLOS (q. d. Idoloplastes ex luto fecit idola, idemque, qui spiritum a Deo mutuo dimittat accepit, ut illum ei in morte reddat et resignet; hinc finxit Deus illos luteos: ergo illi non sunt veri filii, sed ficti). NEMO ENIM SIBI SIMILEM HOMO POTERIT DEUM FIGERE. — Græce πλάσσειν, id est formare instar figuli, q. d. Nullus idoloplastes potest idolo suo spiritum inserere similem illi, quem ipse a Deo accepit: quare non potest sibi similem deum formare, id est, non potest formare idolum, quod habeat animam animi: sue similem, puta non potest facere idolum animatum et rationale, q. d. Idoli faber et figulus non potest efficere, ut idolum sit deus et numen: si enim non potest illi animam, quam habet inserere, nullo minus poterit et afflare deitatem, quam non habet. Græca hic variant et mendosa sunt, quare standum Vulgate, que optime sensum reddit.

17. CUM ENIM SIT MORTALIS, MORTUUM FINGIT MANIBUS INIQUIS. MELIOR ENIM EST IPSE HIS QUOS COLIT, QUIA IPSE QUIDEM VIXIT, CUM ESSET MORTALIS, ILLI AUTEM NUMQUAM. — q. d. Idoloplastes, non potest sibi similem, puta vivum fingere idolum sive Deum, quia cum sit mortalis, non potest fingere, dareque idolo animam immortalem (hujus enim creator est solus Deus immortalis), quare ipse idolum inanime, et quasi mortuum fingat oportet, quod de causa nefarius est, et iniquis manibus nefas operatur: « melior est enim ipse his quos colit, » græce ἀειμαρτύρον ζώον, id est suis cul-

turis, puta suis idolis et diis, quos ipse ut fabricavit, sic et adoravit et colit: idola enim nunquam habuerunt animam et vitam, quam habet, vel habuit ipse eorum opifex: animatus autem animaque præditus, longe ve inanimi melior et præstantior est. Quid ergo magis nefarium, et iniquum, æque ac stultum, quam ut opifex effigiam a se factam et inanimam, ideoque se vivo longe deteriorem extollat super se, faciatque suum deum, ac ut talem supplicet invocet et adoret? Unde S. Cyprianus loco citato pro melior enim, planius legit *melior autem*; quia, ut jam dixi, hic particula enim, autem inter se commutantur; Noster tamen profundius vertit enim, quia dat causam, cur dixerit idoloplasten facere deum « magnibus iniquis: » causa enim est, quod iniquum sit, ut homo vivus adoret rem mortuam se longe vilioiorem, infirmioiorem, et invalidiorem, atque ut opifex adoret opus suum, cui ipse dedit esse.

18. SED ET ANIMALIA MISERRIMA COLUNT: INSENSATA VERA. ILLI ENIM COMPARATA HIS, ILLIS SUNT DETERIORA. — Pro miserissima, græco est ἄγχι, id est inanimissima, odiosissima, infestissima, ut serpentes, felis, canes, crocodilos, mures et vermes, quos coluerunt Egyptii, qui tamen hominibus sunt summæ noxiæ et infestis, ideoque miserissimi miserissimum enim est animal, quod homini, qui suis est herus æque ac finis, cui promde obedire et servire debet, est rebelle et infestum, ut pote a suo fine et scopo, ad quem conditum est a Deo creatore, plane aberrans et devium. Lyranus pro miserissima legit *miserissima*, idque licet minus genitivum, tamen apposite, q. d. Miserissima animalia pro diis coluerunt Egyptii, ideoque miserissimi et ipsi effecti sunt: talis enim evadit quisque, qualis est deus, quem colit.

INSENSATA ENIM COMPARATA HIS, ILLIS SUNT DETERIORA. — Lyranus pro miserissima, quod præcessit, legens miserissima, sic explicat, q. d. Insensata animalia comparata his, scilicet hominibus sunt ipsi hominibus deteriora, ut reddat rationem, cur dixerit miserissimos esse, qui colunt animalia, quia scilicet insensata sunt hominibus se colentibus, utpote sensu et ratione præditis, deteriora. Alii explicant, q. d. Insensata, puta lignea et lapidea idola comparata his, nempe animalibus, sunt ipsis deteriora, q. d. lignæum idolum est deterius animalis bruti: si ergo brutum non est deus, multo minus idolum lignæum est deus. Verum hæc pariter sunt, et a Græco dissonantia: Græcus enim sic habet: ἀνα γὰρ ἀνεπίστατα τὰ ζώοντα, ἢ τὸ χεῖρον, id est, dementia enim comparata aliis, sunt deteriora; unde et nonnulli codices Vulgate pro illis habent aliis. ἀνα græce proprie est nomen substantivum singularis numerus, significans dementia, amentiam, furorem; verum auctor hujus libri, qui subinde verba Græca novat noveque accipit (uti superius vidimus), videt ἀνα accipere adjectivum in plurali et in genere neutro, ut sit idem quod ἀνάστα, id est amentia vel insa-

ἄγχι
insensata
ita dicitur
propter
opifex
primus.

ata. Sensus ergo est, q. d. Quæcumque animalia insensata vel amentia, si cum his comparantur, que colunt Egyptii, inveniemus hæc illis deteriora, hoc est, animalia ab Egyptiis culta, cum, si aliis comparantur, amentia inter rationalia sint habenda, hinc illis deteriora sunt, nam cum omnia expertia rationis sint, illa alia magis cum mente humana consonant, quoniam benigna sunt, hominique utilia: hæc vero sunt illi inimica, quod venefica sint, et illi infestissima, ut mireris que colant homines sue oblitii humanitatis. Ita Cantacuzenus, Osorius, Emmanuel Sa, et Christophorus a Castro.

Rursum, si substantive et proprie græcum ἀνα, translato accentu ex antepenultima in penultimam, accipias in casu dativo, qui Græcis servit pro latine ablativo, ut ἀνα sit idem, quod cum amentia, per amentiam, propter amentiam, amenter, stulte et insensate, uti nonnulli in Vulgata legunt pro insensata, sic sensus erit, q. d. Hæc animalia infestissima, que colunt Egyptii, amentia hæc, seu propter hanc amentiam, qua capti Egyptii cultum eis exhibent, comparata cum cæteris animalibus, eis sunt deteriora, quod illa Deo placeant, cum usibus humanis deserviant, ad quos sunt creata; hæc vero execranda, cum usui sibi indebito usurpate divinitatis accommodata sint. Hinc Vatablus vertit, ut que aliis comparata, deteriora sint propter hanc dementia, Egyptiorum scilicet, qui animalia tam vilia et exitiosa præ aliis animalibus salutiferis pro diis colunt, ideoque ea coram Deo deteriora, eique magis exosa, utpote quasi divinitatis remuli effectum: dementia enim fuit crocodilos et serpentes comparatos cum equis, bobus et aliis animalibus, ob hoc pro diis eligere, quod deteriora sint et magis homini inimica: hæc enim est demens et insana comparatio et electio; unde nonnulli legunt insensate, id est insane comparata, ut dixi. Addit Cantacuzenus, Egyptios pro diis coluisse muscas et vermes ex putri materia progeneratos, ideoque nature quasi errata ac peccata, quos promde initio mundi Deus cum cæteris animalibus non creaverit, nec bonos nominaverit, nec eis benedixerit dicens: « Crescite et multiplicamini: » hæc enim sunt animalia plane insensata, et cæteris omnibus deteriora; verum quid de horum generatione, vel creatione sententiam sit, dixi Gen. 1.

SED NEC ASPECTU ALIQUIS EX HIS ANIMALIBUS BONA POTEST CONSPICERE. EFFUGERUNT AUTEM DEI LAUDEM, ET BENEDICTIONEM EUS. — Pro conspiciere colex Montis Anitati legit *concupiscere*; pro aliquis nonnulli manuscriptorum legunt *aliquid*, q. d. Animalia non boni possunt conspiciere. Tanquam bona, id est tanquam pulchra, hoc enim est hebræum צדקת, et græcæ καλόν, q. d. Nemo Egyptiorum crocodilos et serpentes colentium, illorum aspectu delectatur, sed potius exhorret et abomi-

natur ea ut turpia, deformia et horribilia. Quis ergo credit illos esse deos, qui sunt pulcherrimi et suavissimi? aut quod eodem reddi, q. d. Sed nec, si quis aspiciat aliqua ex his animalibus, bona ea vel pulchra potest conspiciere: nulla enim prædita deprehendit pulchritudine, ut propter eam sint amanda et colenda; sed potius videt ea tetra et horrida, ideoque aversanda et explo-denda. Græce est, neque eatenus ut desiderantur tanquam in conspectu animalium bona sunt, id est crocodili et serpentes inter cætera animalia bona, pulchra et speciosa, non sunt boni, desiderabiles et delectabiles conspectu; ergo multo minus boni sunt cultu, ut colantur scilicet quasi dii. Aliter Cantacuzenus, q. d. Deus initio mundi non creavit muscas et vermes, quos colunt Egyptii; unde cum Deus omnia a se creata vidit esse bona, Gen. 1, inter hæc bona non vidit nec numeraverit muscas et vermes. Addit Vatablus ex Græco, animalia, que colebant Egyptii, puta crocodilos, a cæteris animalibus, ut fædos et tetros vitari ac horri, q. d. Ergo multo magis idem ab hominibus non colendi sunt, sed vitandi et cum horrore aversandi, ne animalibus stupidiore esse videantur: sic enim vertit Vatablus, *quæque ne animalibus quidem videantur pulchra, ut eorum desiderio tangantur*.

EFFUGERUNT AUTEM DEI LAUDEM, ET BENEDICTIONEM EUS. — Effugerunt, non Egyptii idololatras, sed animalia, ut crocodili et serpentes ab iis pro diis culti: græce enim est, ἐκφυγόντες, id est effugit in numero singulari, quod græca syntaxis elegantior concordat cum neutro plurali τὰ, id est animalia, q. d. Animalia que colunt Egyptii, aliena sunt a dei laude et benedictione: colunt enim ipsi serpentes; serpenti autem jam olim Deus maledixit, eo quod seduxerit Evam, dicens, Genes. iii: « Quia fecisti hoc, maledictus eris super terram. » Sensus est primo, q. d. Egyptii pro diis colunt serpentes, non tantum exitiales et horridos, sed et a Deo maledictos; quid ergo boni ab iis sperare possunt? sunt enim serpentes exosi Deo, hominibus et animalibus omnibus, ideoque fugiunt lucem, ac hominum et animalium, æque ac Dei aspectum, atque in tenebras et latebras sese abduunt: hoc notat *effugerunt*; ita Osorius, Jansenius, Sa et alii. Rursum effugerunt dei laudem, qui coguntur ab idololatris ea colentibus negare quodammodo Deo laudem et benedictionem, quam res omnes create reddunt Creatori suo. Secundo, noster Lorinus significavit, q. d. Animalia ab Egyptiis culta effugerunt, id est effugerunt a se Dei laudem et benedictionem, cum ipsamet sibi Dei laudem usurpaverunt, quando eis delata est ab illis qui « mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis, non tantum corruptibilis hominis, sed et volucrum, et quadrupedum, et serpentium, » Rom. 1, 23.

ἄγχι
deterioram
stulta
superiora
sua.